

MOȘTENIREA LEGALĂ ÎN EVOLUȚIE ISTORICĂ

Cristina Gîscă, magistrul în drept, Specialitatea Drept Patrimonial, F.C.G.C., UTM

Conducător științific:, conf. univ., dr., Climova Alla

Abstract: *Din timpuri străvechi oamenii au fost preocupați de agonisirea bunurilor necesare vieții, dar și asigurarea certitudinii stăpînirii lor. În același timp, apare problema privind soarta bunurilor agonisite în caz de deces al proprietarilor și dorința ca acestea să revină urmașilor ori unor persoane apropiate. Moștenirea cunoaște multe faze de dezvoltare – de la dreptul de a moșteni acordat numai băieților, femeile neavînd acest drept ori dreptul doar a primului copil născut de a moșteni toate bunurile părinților și pînă la egalitatea în drepturi a tuturor persoanelor care au vocație succesorală.*

Cuvinte cheie: *succesiune legală, succesiune testamentară, legat, opțiune succesorală, proprietate, bunuri succesoriale.*

Dreptul la moștenire își are originea încă din comuna primitivă, atunci când condițiile de trai i-au constrâns pe oameni să se unească pentru a înfrunta forțele naturii și animalele sălbatice, prin confecționarea diferitor unelte, care rămâneau urmașilor, aceștia din urmă perfecționîndu-le și inventînd noi unelte pentru a putea supraviețui.

Istoric au existat mai multe sisteme legale de transmitere a moștenirii, de la sistemul gavelking din Anglia, unde doar bărbații puteau moșteni, conform legii salice sau la sisteme de succesiune matrilineală în care femeile sunt în ultima parte a sistemului succesoral. Alte practici includ că primul născut moștenește toate bunurile, de cele mai multe ori băiatul cel mai mare sau ultima progenitură, caz în care totul este moștenit de cel mai mic copil.

În țările islamice, specificul moștenirii îl reprezintă faptul că băieții moștenesc de două ori mai mult decît fetele, excepție

constituind populația minang din Indonezia, care deși sunt musulmani, succesiunea trece de la mamă la fiică³⁰.

Un alt sistem de transmitere succesorală era răspândit la vechii israeliți, unde dreptul la moștenire îl aveau doar băieții, fetele nu moșteneau nimic, iar fiul mai mare dobânda avere de două ori mai mare decât ceilalți fii. În antichitate, noțiunea de ”moștenire” se referea mai mult la bunurile dobândite în timpul vieții de părinți și transmise, după moarte, copiilor. Patrimoniul succesoral de atunci, care era constituit din drepturile asupra bunurilor averii defunctului, diferă de patrimoniul succesoral actual, care este constituit atât din drepturi, cât și din obligații.

În cultura din estul Suediei, din secolul XIII până în secolul al XIX-lea, fiii moșteneau de două ori mai mult ca fetele. Această regulă a fost introdusă de Regentul Birger Jarl și a fost privită ca fiind foarte modernă în epocă, din moment ce anterior fetele nu moșteneau nimic.

În Roma Antică, prioritate avea moștenirea testamentară față de cea legală, iar copiii aveau dreptul la moștenire cu condiția de a se naște cu chip de om.

În ce privește Republica Moldova, instituția moștenirii ia naștere în societatea gentilică. Vechile obiceiuri ale poporului băștinaș o atestă cu mult înainte de confirmarea ei documentară. Numai odată cu apariția proprietății private și dezvoltarea relațiilor de familie poate fi vorba despre un drept de moștenire. În cazul proprietății colective, în care fiecare membru al colectivității are numai un drept de folosință și nu poate să transmită decât locul pe care îl ocupă în colectivitate și nicidecum dreptul de proprietate asupra unui patrimoniu³¹.

Odată cu trecerea la orânduirea feudală, instituția moștenirii devine una din instituțiile cele mai importante în sistemul dreptului necodificat. Izvorul principal în epoca feudalismului, care reglementa devoluțiunea succesorală pe teritoriul actual al Republicii Moldova era ”Obiceiul pământului” – o totalitate de reguli necodificate care au fost utilizate până la mijlocul secolului XVII. Astfel, în ce privește

³⁰ www.ro.wikipedia.org/wiki/mostenire, accesat la data de 06.04.2013

³¹ CHIRICĂ, D., Drept civil. Succesiuni, Editura Lumina Lex, București 1996, pag. 34

judcățile, în majoritatea documentelor din acea perioadă se spunea că acestea sunt făcute de către divan sau domn după ”dreptate și lege”, prin ”lege” avându-se în vedere anume ”Obiceiul pământului”³².

În vechiul drept succesoral al Moldovei, ca și în dreptul roman, criteriul de bază pentru determinarea vocației succesorală îl constituia rudenia. Primii chemați să culeagă moștenirea erau descendenții defunctului, urmați de ascendenți.

În ”Obiceiul pământului” și în alte documente din acea perioadă, copiii legitimi erau denumiți ”feciori” sau ”coconi”, iar cei naturali – ”copii”. Situația copiilor naturali era cu totul deosebită față de cea a copiilor legitimi. Copiii naturali nu aveau drept la succesiune asupra averii tatălui, ci doar la moștenirea mamei.

Totuși, potrivit unor documente din secolele XV-XVI³³, începe a fi admisă chemarea copiilor naturali, dar nu și a rudelor acestuia, chiar și în cazul în care existau copii legitimi. Potrivit Hexabiblului Armenopol, dacă o persoană avea un copil natural și mama acestuia era o femeie liberă cu care mai apoi se căsătorea tatăl copilului, copiii naturali aveau aceleași drepturi succesorală cu cele ale copiilor legitimi. La fel, un copil natural, mama căruia era o femeie liberă, putea avea vocație succesorală la averea tatălui dacă acesta recunoștea în prezența a trei martori că acela îi este copil, arătând acest lucru într-un document autentificat, fără a indica cuvântul ”natural”.

În situația în care existau copii legitimi, copiii naturali aveau dreptul doar la o pensie alimentară. În absența copiilor legitimi, copiii naturali moșteneau 1/6 din averea succesorală a tatălui.

În ce privește copiii naturali nerecunoscuți de tată, aceștia nu aveau niciun drept succesoral la averea tatălui, ei fiind chemați la moștenire doar a patrimoniului mamei ori rudelor acesteia.

³² GALBEN, A., Din Obiceiul pământului al Moldovei feudale (sec. XVIII- prima jumătate a sec. XIX), Editura Știința, Chișinău 1986, pag. 70

³³ СОВЕТОВ, П., К истории наследственного права феодальной Молдавии до XIX, известия молдавского филиала АН СССР №2, 1959, pag. 11

O altă categorie de moștenitori o constituiau ascendenții – părinții și bunicii celui care lasă moștenirea. Aceștia erau chemați la moștenire în lipsă de descendenți, dacă renunțau la moștenire ori dacă erau nedemni.

O particularitate a vechiului drept succesoral al Moldovei constituie moștenirea zestrei, care își avea originea în obiceiurile geto-dace³⁴.

Astfel, la decesul fiicei căsătorite zestrea se reîntorcea părinților fetei, atunci când aceasta era prevăzut în izvod (foaia de zestre) sau atunci când fiica nu a avut copii. Dacă din căsătorie rezultau copii, dreptul de proprietate asupra zestrei trecea la copiii defunctei. Soțul supraviețuitor avea dreptul numai de folosință, ca și înainte de decesul soției.

O altă particularitate a vechiului drept succesoral al Moldovei constituie modalitatea moștenirii căminului părintesc. Căminul părintesc desemna casa și curtea casei părintești.

Potrivit obiceiului, căminul părintesc trecea în proprietatea celui mai mic copil peste partea moștenită din averea părinților, alături cu alți frați și surori. Acest obicei a existat în Moldova încă din secolul XV³⁵ și reflecta concepția de continuitate a familiei, asigurând în același timp o vreme mai îndelungată și cultul celor decedați. Deși moștenirea de către copilul cel mai mic a căminului părintesc nu a îmbrăcat forma legii, această cutumă a pătruns adânc în tradițiile poporului, astfel încât în unele localități din mediul rural se mai practică acest obicei.

Primul cod de legi al Moldovei ”Pravila lui Vasile Lupu” a fost editat în a doua jumătate a secolului XVII și în general, constituie *un moment al dreptului penal*³⁶. În această perioadă dreptul succesoral în Moldova era reglementat de numeroase hrisoave și diverse acte ale Cancelariei domnești, care coexistau cu cutuma.

În perioada respectivă existau următoarele legi locale:

³⁴ ARAMĂ, E., Rădăcinile legilor noastre, Legea și viața nr 11-12, 1991, pag. 11

³⁵ GALBEN, A., Din Obiceiul pământului al Moldovei feudale (sec. XVIII- prima jumătate a sec. XIX), Editura Știința, Chișinău 1986, pag. 73-74

³⁶ СОВЕТОВ, П., К истории наследственного права феодальной Молдавии до XIX, известия молдавского филиала АН СССР №2, 1959, pag. 3

1. Hexabiblu lui Armenopol sau „Cele șase cărți de judecată”, care avea o aplicare largă în Moldova începând cu secolul XVIII și în mare parte era inspirat din dreptul romano-bizantin;
2. Manualul de legi al lui Andronache Donici, publicat la Iași în 1814;
3. Hrisovul Sobornicesc de la 1785 al domnitorului Alexandru Mavrocordat;
4. Regulamentul 1818 privind înființarea regiunii Basarabia³⁷.

Începând cu 1828 în situația în care legiurile locale erau insuficiente, se aplicau legile Rusiei, iar atunci când legile locale erau neclare, se reieșea din sensul general al legilor locale.

Toate aceste împrejurări indicau necesitatea codificării legilor locale, boierii din Basarabia abordau această problemă în fața autorităților ruse, în special după adoptarea în Moldova a Codului Calimach. Codul Calimach reprezenta codul civil al Moldovei, alcătuit de Christian Flechtenmacher și Anania Cuzanos, cu ajutorul lui Andronache Donici, Damaschin Bojincă și ajutorul altor juriști, la inițiativa domnitorului Scarlat Callimachi, de unde vine și denumirea de Codul Calimach. Acest cod mai este denumit și *Codica Țivilă* a Moldovei. Codul era promulgat în 1817 și scris în limba greacă, însă a devenit aplicabil după anul 1833 când a fost tradus în limba română. El îmbina legile locale și dreptul bizantin (legiurile împărătești), dar se baza și pe codul civil francez din 1804 și cel austriac din 1811. El era structurat în 3 părți și cuprindea 2032 articole, unele din ele fiind discriminatorii, nepermițând căsătoria liberă între oameni liberi și robi, admitând existența robilor³⁸. El a fost aplicat până în 1865, când a intrat în vigoare Codul Civil din 1865³⁹.

Astfel, a fost formată o comisie de codificare, scopul căreia era sistematizarea tuturor legilor Principatelor Moldova și Valahia.

³⁷ CONSTANTINESCU, E., teză de doctor, „Unele aspecte ale dreptului succesoral al RM”, Chișinău 1996, pag. 17

³⁸ http://ro.wikipedia.org/wiki/Codul_Calimach, accesat la data de 12.05.2013

³⁹ BOSTAN, G., teză de doctor, „Moștenirea legală în legislația României comparativ cu legislația din RM”, București 1999

Elaborarea codului de legi a fost terminată în 1821, dar acesta nu a fost aprobat de către țarul Rusiei, întrucît codul de legi era asemănător Codului Calimach din Moldova și avea la bază principiile dreptului romano-bizantin.

Cu timpul, capitole întregi din Manualul lui Donici și Hexabiblu lui Armenopol au fost abrogate și înlocuite cu cele corespunzătoare din legislația Rusiei. De exemplu, a fost exclusă acceptarea moștenirii sub beneficiu de inventar, aplicându-se regula potrivit căreia moștenitorul care a acceptat moștenirea, răspunde față de creditorii celui ce a lăsat moștenirea și cu averea sa⁴⁰.

Astfel, în decurs de o sută de ani locuitorii Basarabiei fie se deziceau de moștenire, pentru că era împovărată prea de pasiv, fie acceptau succesiunea cu riscul de a se ruina.

La 22 aprilie 1869, Consiliul de Stat al Rusiei aprobă petrecerea reformei judecătorești în Basarabia, unde au fost înființate judecătoriile locale. Tot atunci au fost organizate în fiecare centru de județ și birouri notariale.

Odată cu Revoluția din 1917 și răsturnarea autocrației țariste, viața politică a Basarabiei s-a intensificat vădit.

La 27 martie 1918 la ședința Sfatului Țării s-a decis Unirea Basarabiei cu România, iar la 27 noiembrie 1918 se adoptă hotărârea despre unirea necondiționată a Basarabiei cu România⁴¹.

După unirea Basarabiei cu România începe unificarea legislativă. Prin Decretele regale din iunie-august 1919 în Basarabia au fost puse în vigoare Codul penal, Codul de procedură penală, Codul comercial și partea întâi din Codul civil al României. Întregul Cod Civil a fost extins în Basarabia începând cu anul 1928.

În ceea ce privește teritoriul din partea stîngă a Nistrului, atît pînă la formarea RASSM în 1924, cît și după această dată transmisiunea succesorală era reglementată de Codul civil al RSS Ucrainene, care a intrat în vigoare la 01.02.1922, prin Decizia Comitetului Executiv Central al RSSU. Potrivit Codului civil al

⁴⁰ CONSTANTINESCU, E., teză de doctor, „Unele aspecte ale dreptului succesoral al RM”, Chișinău 1996, pag. 114

⁴¹ CONSTANTINESCU, E., teză de doctor, „Unele aspecte ale dreptului succesoral al RM”, Chișinău 1996, pag. 154-160

RSSU, se interzicea transmiterea prin moștenire a bunurilor a căror valoare depășea zece mii de ruble. În cazul în care patrimoniul depășea această sumă, el era redus pînă la limita de zece mii de ruble, iar restul averii revenind statului.

Codul Civil al RSSU a instituit un cerc restrâns al moștenitorilor legali. Aveau vocație succesorală legală doar următoarele categorii de persoane: descendenții (copii, nepoți, strănepoți), soțul supraviețuitor și persoanele inapte de muncă sau neavute, care au fost întreținute de cel care lasă moștenirea cel puțin un an înainte de moartea sa. În același timp, Codul civil al RSSU a limitat considerabil libertatea testării, nefiind permisă testarea patrimoniului persoanelor care nu erau moștenitori legali.

În anul 1926 a fost desființată limita de zece mii de ruble și permisă posibilitatea testării averii oricăror persoane fizice ori juridice.

În anii 1941-1944 pe teritoriul Republicii Moldova s-a revenit la aplicarea legilor române. După 1944 pînă la intrarea în vigoare a Codului civil al RSS Moldovenești (1 iulie 1965) s-a aplicat Codul Civil și Codul de procedură civilă a Ucrainei.

Astăzi, succesiunea își are reglementarea în Codul Civil al Republicii Moldova din 06.06.2002, creat în baza Codului Civil german.

Evoluția istorică a omenirii a demonstrat că fiecare etapă de dezvoltare a societății necesită o perfecționare radicală a mecanismului legislativ, în strânsă legătură cu dezvoltarea economică și socială.

În concluzie, afirm faptul că toate etapele prin care a trecut societatea în plan legislativ au fost necesare pentru îmbunătățirea legislativă în zilele noastre. Desigur că reglementările în viața socială pe teritoriul Moldovei țineau nemijlocit de orînduire și politica statului în diferite perioade. Astfel, chiar în secolele XV-XVIII se observă o dezvoltare a relațiilor sociale și apariția drepturilor la succesiune și pentru copiii nelegitimi, ceea ce anterior nu era posibil. O perioadă tristă o constituie perioada când Basarabia a fost anexată la Imperiul Rus. Aici legislația Moldovei cunoaște o perioadă de stagnare, în teritoriul respectiv aplicându-se actele din fosta Rusie

Țaristă. Totodată au fost limitate drepturile persoanelor în ce privește moștenirea, a fost inerzisă dreptul la proprietatea privată și recunoscută doar dreptul de proprietate a statului. Chiar și în anii 1833 o atenție deosebită îi era acordată dreptului de proprietate individuală, când pe teritoriul Moldovei activa Codul lui Calimach. De aici conchidem că în loc ca să cunoască societatea o dezvoltare a relațiilor sociale, s-a produs procesul invers, reîntoarcerea la o orînduire autoritară, impunătoare și primitivă. Trecînd de această perioadă, cu unele lacune, legislația civilă a reușit să împlinească necesitățile cetățenilor ajungând la un nivel democratic odată cu obținerea independenței în 1991.

NOMENCLATOR BIBLIOGRAFIC SUCCINT:

1. *Codul civil al Republicii Moldova, nr. 1107 din 06.06.2002;*
2. *Aramă E., "Rădăcinile legilor noastre", Legea și viața nr. 11-12, 1991;*
3. *Bostan G., teză de doctor "Moștenirea legală în legislația României comparativ cu legislația din RM", București, 1999;*
4. *Chirică D., "Drept civil. Succesiuni", Editura Lumina Lex, București, 1996;*
5. *Constantinescu E., teză de doctor, "Unele aspecte ale dreptului succesoral al RM", Chișinău, 1996;*
6. *Galben A., "Din obiceiul pământului al Moldovei feudale (sec. XVIII – prima jumătate a sec. XIX)", Editura Știința, Chișinău 1986;*
7. *Советов П., «К истории наследственного права феодальной Молдавии до XIX», известия молдавского филиала АН СССР №2, 1959.*
8. www.ro.wikipedia.org/wiki/mostenire,
9. http://ro.wikipedia.org/wiki/Codul_Calimach.